

Olosz Katalin

Balladarendszerezések a magyar folklorisztikában

A romániai magyar népballada-katalógus előkészítő munkálatai során számos műfajelméleti kérdésen túl gyakorlati problémaként vetődött fel, hogy milyen kritériumok alapján rendszerezhető ez a rendkívül heterogén költészeti műfaj. Mint bármely más téma vizsgálata esetén, ezúttal is a korábbi kísérleteket és eredményeket kellett számba vennem ahhoz, hogy döntésre juthassak. Egy előzetes tudománytörténeti áttekintés – melynek részleteiről a továbbiakban számolok be – arról győzött meg, hogy bármennyire is kutatott műfaj a népballada, a magyar folklorisztikában nem került sor egységes rendszerezési szempontok és egységes balladatipológia kidolgozására. A rendszerezési kísérletek egyetlen kivételtől eltekintve nem katalógizálási szándékkal születtek meg, hanem tágabb olvasóközönségnek szánt balladaantológiák anyagának tagolására, s más-más szempontok figyelembe vételével az adott kiadványok szerkesztői dolgozták ki a maguk balladacsoportosítási rendszerét. E kísérletek során többféle klasszifikációs rendszer is kialakult, modern balladai típuskatalógus azonban mind a mai napig nem készült nálunk. Meg kell azt is említenem, hogy a rendszerezési kísérletek többnyire csak a régi balladákra korlátozódnak, a ballada új stílusú rétegének tipologizálására és osztályozására fölöttébb kevés figyelmet fordított a szaktudomány. És az sem mellékes, hogy – egyetértve Kríza Ildikóval – eddig nem született „olyan rendszerezési módszer, amely a balladát szöveg-dallam együttesében rendszerezni tudná” (Kríza 1971: 183).

A rendszerezés nehézségeinek, sokféleségének okát a magyar népballada fogalmi meghatározásában és fejlődéstörténetében kell keresnünk. Hosszú időn át balladának – mai terminológiával élve – csak a régi réteg darbjait tekintették. Az elkülönítés tulajdonképpen a drámai konfliktus alapján történt, s többnyire a tragikus kimenetelű klasszikus balladákat sorolták ide. Azokat a népi szövegeket, melyeknek máig érvényes műfaji meghatá-

zását Greguss Ágost fogalmazta meg 1865-ben: „A balladában [...] a költészet mindhárom ága csodálatosan egyesül: a ballada epikai, mert elbeszél valamit; lírai, mert dal; drámai, mert cselekvényt ad elő, s ennek részeseit lelki mozgalmok, szabad működésök gyors folyamában állítja elénk, s érzéseiket velök magokkal mondatja el. Ha még ehhez hozzávesszük, hogy a ballada rendszerint gyászos eseményről zeng, azt kellő rövidséggel így határozhatjuk meg: tragédia dalban elbeszélve” (Greguss 1865: 169). Ugyancsak Greguss Ágost terjesztette ki e meghatározás érvényét a ballada- és románc-költészet minden fajtájára: „dráma dalban elbeszélve” vagy még rövidebben: „drámai dal” (Greguss 1865: 169). E meghatározás értelmében a románcokat, epikus énekeket, balladás dalokat, a 19. század gyűjtői és teoretikusai a „rokonneműek” kategóriájába utasították, s ebben a csoportban kaptak helyet a véletlenül előkerült és közlésre méltatott új stílusú balladák is.

Ez utóbbiakat annál is inkább nehéz balladaként rendszerezni, mivel a népballada – ahogy Katona Imre jellemzi a műfajt – „meglepően gyors fejlődésre volt képes: a kortárs népdalhoz hasonlóan [...] rövid pályafutása alatt is »stílust váltott«. A régi és az új balladaréteg tartalomban-formában annyira különbözhet egymástól, hogy már-már műfaji egységét is kétségbe lehet vonni, sőt esetenként (pl. a franciában és a magyarban) még az átmeneti típusok is hiányozhatnak. A kutatók többsége megrekedt az értékesebb régi réteg vizsgálatánál, így viszont eredményeik nemcsak az európai balladakincs egészére, hanem sokszor még saját népük újkori balladáira sem alkalmazhatók” (Katona 1998: 184–185). A népballadát – Katona Imre szerint – „fokozatos kialakulásának időszakától kezdve lassú elmúlásának korszakáig átmeneti formák széles övezete veszi körül, amelyek egyrészt (a verses és kisebb részben prózai) epikával, másrészt pedig a (kötött formájú) lírával kötik össze népköltészeti-irodalmi vonalon egyaránt. E műfaji együttesből korántsem könnyű az úgynevezett »tisztá« balladai formák kikeresése. A műfaji jellemzés, meghatározás és elnevezés nehézségei is jelentős részben innen adódnak” (Katona 1998: 184).

A magyar tudománytörténet napjainkig úgy tartotta számon, hogy balladarendszerezésre nálunk kizárólag a 20. században került sor. Ez igaz is volt mindaddig, míg elő nem került Kanyaró Ferenc és tanítványainak kéziratban lappangó balladagyűjteménye,¹ melyet a kolozsvári tanár

¹ Kanyaró Ferenc: *Székely népballadák és románcok*. Kézirat [1896] Néprajzi Múzeum, Etnológiai Archívum, Budapest. Jelzete: EA 2276.

ügy küldött el kiadásra 1896 májusában a Kisfaludy Társaságnak, hogy a maga belátása szerint rendszerezze a 275 darabot tartalmazó gyűjtemény anyagát.² Ahhoz azonban, hogy jelentőségének megfelelően helyén kezelhessük Kanyaró rendszerezési elgondolását, szükségesnek tartom röviden vázolni a 19. századi előzményeket.

A balladák valamiféle csoportosításának, az egyes csoportok elkülönítésének szándéka lényegében egyidős a magyar népballada felfedezésével. „Már a legelső kiadványaink is elválasztják az újat a régitől, »ó-székel«, »ó-magyar« balladát emlegetve jelennek meg szövegközlések” – állapította meg Kríza Ildikó, hivatkozva Gyulai Pál 1862-es tanulmányára (Kríza 1971: 184). Kríza János levelezésében is gyakran találkozunk olyan megfogalmazásokkal, melyek arra vallanak, hogy Kríza külön kategóriaként kezelte a balladák között a régit és az újat, s ha nem is nevezte néven a két balladacsoportot, körülírással mindig egyértelművé tette, hogy melyik csoport balladáiról beszél. 1862 augusztusában, például, Kríza arról tájékoztatta Gyulai Pált, hogy „egypár Kádár Kata-féle balladára is van kilátásunk [...], s mind azon imádkozom az egyházi liturgia mellett, hogy a jó békesség mellett adjon az öreg Isten vajegy öreg balladát is, támassza fel az ő elrejtett vagy eltemetett Szentjeit: mert olyanoknak nézem ezeket, s megannyi óriásoknak, akiknek léteztéről nem is álmodtunk volna, s ecce! egy-egy példányjok még existál az országunk egy-egy szurdokában” (Szakál 2012: 166).³ Más alkalommal – 1862. július 11-én – Gyulai Pál véleményét kéri azzal kapcsolatban, hogy közölje-e a siménfalvi nagy ütközetről szóló történetet, a „*Siménfalvi*[!] *balladát*”, mely „egy igen fiatal szolgálóleányzó a régi Madonnaszerű tiszteletre méltó balladák mellett” (Szakál 2012: 114, 112). Vagyis, hogy felvegyen-e gyűjteményébe egy új stílusú büntényballadát a régi stílusú klasszikus balladák mellé. Kríza azonban még Gyulai válasza előtt határozott: „de mégis közlöm – folytatja a fent idézett passzust – mint mutatványát a nép kimeríthetetlen dalbőségének⁴ – s közlöm legeslegvégül Kőmives Kelemennét, ami aztán terméсарanyféle” (Szakál 2012: 112). A Madonna-

² Kanyaró Ferenc folklorisztikai tevékenységéről lásd bővebben Olosz 2015.

³ Itt hívom fel a figyelmet arra, hogy az idézett szövegeket a jelenkori helyesírási szabályok szerint közlöm, viszont megtartom Kríza eredeti szóhasználatát, s azokban az eredeti írásmódot is (példányjok, existál).

⁴ A levélben *Siménfalvi balladáként* emlegetett szöveg a *Vadrózsákban Mónár Józsi k... huszár* címen jelent meg (Kríza 1863: 318–319/586. sz.)

szerű, szenteknek, óriásoknak, termésaranyának tartott Kádár Kata-féle „öreg” balladák mellett (melyeket a *Vadrózsák* megjelenése előtt egyszerűen nevezett ó-székely balladáknak)⁵ – Kriza tehát felfigyelt az „igen fiatal szolgálóleány”-ra, az új stílusú bűntényballadára is, mi több, ez utóbbit is balladának nevezte. Igaz, csak az idézett levélben. Egy dátatlan feljegyzésében már úgy fogalmazott, hogy „ujabb ballada forma költemények v. versezetek számtalanok leteznek minden faluban; mert egynevezetes[!] haláleset aligtörténik[!], hogy megne[!] énekeljék: de ezek inkább halotti bucsuztató alakjában jelennek meg” (Szakál 2012: 279).

A magánszférában használt „terminológián” és történeti szempontú csoportosítási elven Kriza a *Vadrózsák* előkészítése és szerkesztése során változtatott. 1862. április 2-án Nagyajtai Kovács Istvánnak írt levélben Kriza már arról számolt be, hogy hozzákezdett „a sok anyagszer rendezéséhez” és annyira haladt a munkával, hogy „elkezdődött a nyomtatás. A cím: *Székely Népköltési Gyűjtemény. 1^{szőr} jőnek Székely Népdalok, balladák s rokonneműek.* a) Udvarhelyszékiek. b) Háromszékiek. c) Marosszékiek. d) Aranyosszékiek. e) Vegyesek Erdélyből, mind amelynyiben lehet, mindenik széknek sajátosos nyelvjárása szerint”⁶ (Szakál 2012: 89). A *Vadrózsákban* tehát Kriza már nem történeti szempont szerint különítette el a balladák két (régí és új) rétegét/csoportját, hanem közelebről meg nem nevezett, feltehetően műfaji–tartalmi–formai különbözőségeket és hasonlóságokat figyelembe vevő kritériumok alapján különböztette meg a balladát a „rokonneműek” csoportjától. Gyakorlatban ez úgy valósult meg, hogy a székely székek költészetét bemutató fejezetek elejére kerültek a balladák, melyeknek eleinte – az udvarhelyszékiek esetében – címet is adott Kriza, aztán – Háromszék és Marosszék költészeti anyagában – már cím nélkül s a népdalokkal összekeverve sorakoztak elegyesen balladák és azok az adatok, melyeket összefoglaló névvel „rokonneműek”-ként emlegetett Kriza. Azt azonban nem tisztázta, hogy mit értett a „rokonneműek” megnevezésen, és melyek azok a szövegek a gyűjteményben, melyeket ebbe a csoportba tartozónak gondolt.⁷ Innen

⁵ Ismereteim szerint az *ó-székely ballada* megnevezést először Gyulai Pál használta a megjelenés előtt álló *Vadrózsák* két balladájának előzetes bemutatására készült tanulmányában, mely *Két ó-székely ballada* címen jelent meg (I. Gyulai 1862).

⁶ A dűlt betűs kiemelések Krizától származnak.

⁷ Azt viszont szóvá tette az előszóban is, hogy gyűjteményéből „jórendin a *Balladák* s rokonneműek fognak figyelmet ébreszteni” (Kriza 1863: VI).

adódik az a furcsa helyzet, hogy a *Vadrózsákban* közölt balladák számát nehéz megállapítani, mert koronként és kutatóként változott, hogy ki mit tekintett balladának. Ennek következtében héttől harminchatig terjedő számot emlegetnek a kutatók a *Vadrózsák* első kötetében található balladák számát illetően.

Kriza János csoportosítása, úgy tűnik, elnyerte tetszését a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* új folyamának elindítását szorgalmazó, majd az első kötetek verses részét szerkesztő Gyulai Pálnak, s nyomában a sorozat későbbi szerkesztőinek is. A *Magyar Népköltési Gyűjtemény* verses népköltészetet is tartalmazó kötetekben – egy kivételével – az első fejezet a balladákat és „rokonneműeket” tartalmazza. A kivétel a *Nagyszalontai gyűjtés* (MNGy XIV.), mely 1924-ben jelent meg, és csak balladákat hozott az első fejezetben. De nem azért, mintha akkorra megváltozott volna a Kisfaludy Társaság koncepciója a ballada és „rokonneműek” fogalmi köréről, egymáshoz való viszonyáról, hanem csupán annak okán, hogy a kötetben eleve csak a Szalontán gyűjtött népköltészeti adatok régi rétegét publikálták. „Balladák és rokonneműek” tekintetében a Kisfaludy Társaság koncepciója mit sem változott, mi több, a nagyszalontai gyűjtést szervező-irányító Folklore Fellows magyar osztályának gyűjtési útmutatója is megerősítette azt a nézetet, hogy népballadának csak a régi réteg darabjai tekinthetők. A *gyűjtők kérdőívében* a verses népi epika műfajcsoportját *Balladák és rokonneműek* cím alatt így osztották al egységekre: „a) Régi balladák. – b) Újabb eseményeket tárgyaló epikai dalok. – c) Zsiványhistóriák és rabi énekek. – d) Verses mesék, mondák, legendák. e) Koldusénekek, versenydalok és gajdok” (Sebestyén–Bán 1912: 203). E felsorolásból világosan kitűnik, hogy népballadának csak a régi réteg darabjait ismerték el, a verses népi epika újabb képződményeit: a *zsványhistóriákat* (értsd: betyárballadákat), az *újabb eseményeket tárgyaló epikai dalokat* – az újkori baleset-, sirató-, bűntény- és ponyvaballadákat – nem tekintették népballadának, csak *rokon nemű* költői alkotásoknak. Tudomásul vették, hogy a szájhagyományozó költészetben előfordulnak ezek is, de a klasszikus balladákhöz képest gyengébb esztétikai minőségük folytán semmiképpen sem tartották népballadának. A figyelem középpontjában kizárólag a régi balladák álltak. E csoport „rendkívül ritka emlékeinek kutatását különösen azért ajánljuk a gyűjtők figyelmébe – olvashatjuk a gyűjtők kérdőívében –, mert az újabb időben elért eredmények azt igazolják, hogy az ószékely balladák epikai tár-

gyai valaha ismeretesek voltak minden magyar nyelvterületen” (Sebestyén–Bán 1912: 203).

A *gyűjtők kérdőívében* megfogalmazott utasítások két szempontból is figyelemre méltóak: egyrészt itt találkozunk először a „rokonművek” kategóriájába sorolt verses népi epika csoportjainak megnevezésével-felsorolásával, mely egyúttal azt is világossá teszi, hogy két nagy csoportot különített el Sebestyén Gyula és Bán Aladár a verses népi epikán belül: a régi balladákat, illetve a „rokonművek” gyűjtőcím alá vont epikus énekeket: a zsványhistóriákat és rabénekeket, az újabb eseményeket tárgyaló epikai dalokat, a verses meséket, mondákat, legendákat, koldusénekeket, valamint a számomra azonosíthatatlan versenydalokat és gajdokat. Ez a felosztás azt sugallja, hogy a népballadának nincs folytatása, nincs megújulása, a népballada a klasszikus réteg darabjainak elhalásával eltűnik a népköltészetből. Utána már csak epikus énekek következnek, melyek valamiképpen rokonságot mutatnak a klasszikus balladával, de balladának nem nevezhetők. Másrészt Kriza János után itt találkozhatunk másodszer a földrajzi szempont figyelembe vételével a balladaosztályozásban. Míg azonban Kriza János földrajzi-adminisztratív kritériumok – a székely székek – szerint osztotta külön csoportokra a népdalokat, balladákat és rokonműveket, a Sebestyén–Bán szerzőpáros arra figyelmeztetett, hogy alaptalan sajátos külön csoportnak tekinteni az ószékely balladákat, mert ezek epikai tárgyai valaha ismeretesek voltak a magyar nyelvterület egészén.

A fent elmondottakat röviden úgy foglalhatnánk össze, hogy a Kisfaludy Társaság népköltési sorozata, a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* meghatározó szerepet játszott a 19. század utolsó harmadában, de még a 20. század első negyedében is a népballada, pontosabban a verses népi epika klasszifikációja tekintetében. Gyulai Pál nyomán e műfajcsoporton belül elméleti szinten két kategóriát különböztettek meg a sorozat szerkesztői – a *balladát* és a *rokon műveket* –, a nélkül azonban, hogy tisztázták volna a két csoport mibenlétét, fogalmi körét, egymáshoz való viszonyát. A gyakorlatban pedig kísérletet sem tettek arra, hogy a két csoport elkülönítésével megmutassák, hogy mit sorolnak a ballada kategóriájába, és mit a „rokonművek” közé. Mai szemmel nézve csupán annyi fogódzóra kínáltak alkalmat, hogy a fejezet elején közölték a balladákat, s a vége felé következtek a rokonművek. A választóvonalat azonban soha nem húzták meg a két kategória között.

Visszatérve Kanyaró Ferenchez, aki 1896-ban a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* számára küldte be balladagyűjteményét a Kisfaludy Társasághoz, nem véletlenül kényszerült arra, hogy valamiképpen tagolja a hatalmas anyagot, valamiképpen rendszerezze a begyűjtött nagy mennyiségű szöveget. A *Magyar Népköltési Gyűjtemény* addigi három kötetében a balladák és rokonneműek mindig csak egy fejezetet tettek ki a kötet egészéből, s e fejezet számszerűen egyik kötetben sem haladta meg a száz darabot. Kanyaró Ferenc viszont – elsőként a magyar folklórkutatás történetében – egy kizárólag csak népballadákat, románcokat és epikus énekeket tartalmazó kötetet készített elő kiadásra *Székely népballadák és románcok* címen.

A kötet több szempontból is jelentős újításokat hozott. Kanyaró már a címadással is jelezte, hogy gyűjteménye nem pusztán balladákat tartalmaz. Beöthy Zsoltnak írott levelében még pontosabban fogalmazott: nem 275 balladát, hanem 275 darab „epikai művet” emlegetett.⁸ Ez más szóval annyit jelent, hogy Kanyaró tudatosan tágította a népballada fogalmi körét, a balladák mellett vizsgálódásai körébe vonta mindazokat az epikumot tartalmazó énekeket, melyeket részben az élő szájhagyományból szedtek össze tanítványai, részben a 19. század második felének kéziratot énekeskönyveiben talált. A magyar folklórgyűjtők között Kanyaró az első, aki népköltési gyűjteményben helyet adott a szabadságharc, valamint az önkényuralmi korszak eseményeit megőrkítő epikus énekeknek. A 19. század teoretikusai kategorikusan kiutasították a népköltészet fogalmi köréből ezeket az énekeket, részben formai okok miatt, részben történelmi–politikai tartalmuk, részben pedig írásos mivoltuk miatt. Kanyaró más vonatkozásban is tágított a népballada fogalmi körén. Gyűjteményében helyet adott mindenféle epikus költeménynek, ponyvai históriának, fűzfapoéták szerzeményeinek, melyekről pontosan tudta, hogy nem népi eredetűek, de mert tanítványai a szóbeliségben találták, érdeemesnek tartotta rögzítésüket, mintegy jelezve egy folyamatnak azt a pillanatát, amikor a félnépi vagy irodalom alatti költészet egy-egy terméke valamilyen úton-módon bekerül a népi kultúrába. A továbbiakban aztán vagy átalakul és gyökeret ereszt, vagy nyomtalanul kihull a közösség tudatából. Kanyaró egyébként is nagyon tágan értelmezte a ballada, pon-

---

⁸ *Kanyaró Ferenc levele Beöthy Zsolthoz*. Kolozsvár, 1896. május 18. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár. Jelzete: Ms 5088/6.

tosabban a népi epikus ének fogalmát, aminek az lett a következménye, hogy az epikus elemeket is tartalmazó katonadalok, betyárdalok, szerelmi dalok egy részét is besorolta gyűjteményébe.

A kolozsvári diákok gyűjteménye kiadásra előkészített, megszerkesztett formában érkezett a Kisfaludy Társasághoz. Ennek folytán Kanyaró Ferenc a balladarendszerezés tekintetében is jelentősen újított. A *Magyar Népköltési Gyűjtemény* gyakorlatával, illetve gyűjteménye címével ellentétben nem balladákra és rokonneműekre, nem balladákra és románcokra osztva rendszerezte a gyűjtemény darabjait, hanem a ballada történeti fejlődése szerint tagolta két nagy részre az anyagot: az *Ó-székelly balladák* kisebbik – alig több mint egyharmadot kitevő – fejezetére és az *Újabb székelly és erdélyi népballadákat* bemutató – a gyűjtemény majdnem két harmadát magába foglaló – nagy fejezetre.⁹ Kanyaró azt nem tisztázta, hogy mit ért az *ó-székelly* és *újabb ballada* fogalmán, a mából visszatekintve viszont megállapítható, hogy az ószékelly balladák kategóriájába sorolt nagyjából minden olyan balladát, ami régies stílusánál fogva, vagy korábbi feljegyzései okán tarthatott igényt a régi balladák közé sorolásra. Szemben az ószékelly balladákkal, melyeket további alcsoportokra nem osztott Kanyaró, az *Újabb székelly- és erdélyi népballadák* esetében több csoportot különített el. Megnevezés nélkül, de elkülönítette az új stílusú helyi balladákat, azokat követik *Rablók és betyárok* cím alatt a betyár- és új stílusú bűntényballadák, külön fejezetbe sorolta a forradalom és szabadságharc költészetének epikus darabjait (*A magyar világból*), majd az önkényuralom korszakát megidéző (*Világosnál*), illetve a katonáskodással kapcsolatos epikus énekeket (*Katonáké*). Ezt követően *Románcfélék, Kétes népballadák, Kezdetleges néprománcok és balladák*, illetve *Búcsúztatófélék* című alfejezetekbe sorolta a begyűlt szövegeket.

Kanyaró Ferenc a balladák rendszerezése, a kötet megszerkesztése tekintetében úttörő munkát végzett: először próbált meg balladacsoportokat elkülöníteni a magyar folklorisztikában. Először tekintette a klasszikus népballadák folytatásának az új stílusú betyár-, bűntény-, baleset-, és siratóballadákat, először terjesztette ki figyelmét a ponyvaballadákra, s mindazokra az epikus versezetre, melyekből sok esetben egy-egy új stí-

⁹ Az első fejezet 96, a második 179 szöveget tartalmaz. Az utóbbiban azonban szép számmal fordulnak elő olyan adatok (szerelmi, betyár- és katonadalok), melyek nem sorolhatók az epikus költészethez.

lusú népballada formálódott a közzsájon forgás következtében. Balladarendszerezése, még ha olykor esetleges és szemponttörésektől sem mentes, akkor is figyelemre méltó: Kanyaró megelőlegezte a 20. század második felének balladatipológiai és balladarendszerező törekvéseit. Csak az a sajnálatos, hogy 2015-ig¹⁰ gyűjteménye és vele együtt balladarendszerezési kísérlete ismeretlen volt a magyar folklorisztikában.

Következésképpen a 20. század első évtizedeiben továbbra is az a balladarendszerezési elv érvényesült, melyet a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* addig megjelent első három kötete honosított meg: *Balladák és rokonművek* cím alatt közölték a sorozat 20. századi kötetekben is a verses népi epika darabjait, csupán annyi elmozdulás történt, hogy a Folklore Fellows magyar osztályának gyűjtési útmutatója végre felfedte, hogy mit sorolnak a rokonművek kategóriájába (lásd Sebestyén–Bán 1912: 203).

Ez a rendszerezési elv tovább élt nemcsak a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* 20. századi kötetekben, de azokban a népballada-antológiákban is, melyek szépirodalmi könyvsorozatok egy-egy köteteként jelentek meg az 1900-as évek első évtizedében, illetve a két világháború közötti időben.¹¹

¹⁰ 2015-ben jelent meg Kanyaró Ferenc és tanítványainak összesített balladagyűjteménye, és a Kanyaró Ferenc életét és tevékenységét bemutató tanulmány. Vö. Kanyaró 2015, Olosz 2015.

¹¹ Három nagy szépirodalmi könyvsorozatot említhetünk, melyek külön köteteket biztosítottak a magyar népköltészetnek: egyet a népdaloknak és egyet a népballadákknak. A *Magyar Remekírók – A magyar irodalom fõmûvei* című sorozat (1902–1907) 54–55. köteteként jelent meg Endrõdi Sándor szerkesztésében a *Magyar népdalok*, illetve a *Magyar népballadák* című antológia (Endrõdi (s.a.r.) 1906a, Endrõdi (s.a.r.) 1906b); a *Remekírók Képes Könyvtára* sorozatban, a magyar- és világirodalom klasszikusainak társaságában kapott helyet a sorozat 43–44. köteteként Vikár Béla kétkötetes népköltészeti összeállítása *A magyar népköltés remekei* címen. A sorozat 43. kötetét Vikár a szerelmi dalok bemutatására szánta (Vikár (szerk.) é. n. [1906]), a 44. kötetben pedig a *Balladák, románcok és rokonművek* fejezete után – mely mintegy harmadát teszi ki a kötetnek (Vikár (szerk.) é. n. [1906 v. 1907]: 5–105), a népi líra további csoportjaiból közölt válogatást. A két világháború közötti idõszakban jelent meg a Kisfaludy Társaság *Élõ Könyvek – Magyar Klasszikusok* című, hatvan kötetbõl álló szépirodalmi könyvsorozatának 39–40. köteteként a *Magyar népdalok*, illetve a *Magyar népballadák és románcok* antológiája Vargha Gyula bevezetõ tanulmányával, s feltehetõen Vargha Gyula volt a kötet szerkesztõje is ([Vargha Gyula] (szerk. ?) é. n.^a [1924–1929 között], [Vargha Gyula] (szerk. ?) é. n.^b [1924–1929 között]). Ez a sorozat is a kiadási év jelzése nélkül jelent meg, ezért kötetneik elhelyezése az idõtengelyen nehézségekbe ütközik. Bizonyos körülmények figyelembevételével azonban arra következtethetünk, hogy a sorozatot az 1920-as évek első felében indíthatta el a Kisfaludy Társaság, és valószínû, hogy a népdal- és balladaantológia is még a 20-as években kijött a nyomdából. (Lásd a 31. lãbjegyzetet.)

Az Endrődi Sándor, Vikár Béla, illetve Vargha Gyula által szerkesztett kötetek az addig megjelent kiadványok balladaanyagából válogatva mutatják be a magyar verses népi epika jellegzetes darabjait a nagyközönségnek. Kivételt csak a Vikár Béla által szerkesztett kötet képez (Vikár é. n. [1906 v. 1907]), melybe Vikár saját kiadatlan gyűjtéseinek egy részét is közölte. E kiadványok jó alkalmat kínáltak volna a balladaanyag rendszerezésére-osztályozására, ez azonban egyik kötetben sem történt meg, egyikben sem találjuk nyomát valamiféle rendszerezési elv érvényesítésének. A balladák és „rokonművek” teljes összevisszaságban, esetlegesen követik egymást ezekben a kötetekben, melyekben közös az is, hogy semminemű folklorisztikai információt nem tartalmaznak az egyes szövegekről. Nem tudható, hogy kik, hol és mikor gyűjtötték az egyes darabokat, mint ahogy arról sem talál tájékoztatást az olvasó, hogy hol jelentek meg eredetileg a közölt szövegek. Egy-két ritka kivételtől eltekintve nem közöltek változatokat sem, a balladákat és rokonmű szövegeket időtlen és konstans esztétikai minőségként, a szépirodalmi művekkel egyenrangú esztétikai értéként mutatták be. Mindezek miatt a fent említett köteteket a második világháború utáni magyar folklorisztika joggal mellőzte, hiszen nem volt mit kezdenie velük. Tulajdonképpen nem is folklorisztikai céllal és rendeltetéssel készültek ezek a kötetek. Azzal, hogy mindhárom esetben nagyközönségnek szánt szépirodalmi könyvsorozatban kaptak helyet ezek a balladás- és az azokat közvetlenül megelőző népdalkötetek, azt demonstrálták a sorozatok, illetve az egyes kötetek szerkesztői, hogy a népköltészet esztétikai minőségénél fogva része a magyar, illetve a világirodalomnak, és ugyanúgy egyedi darabok, mint a szépirodalmi alkotások. A három különböző időben és más-más szerkesztő által összeállított kötet szöveganyaga ennek következtében nagyjából azonos, ugyanazokat a balladákat és rokonmű szövegeket sorakoztatják fel, melyeket többnyire a 19. század és a 20. század elejének népköltési kiadványaiból – mindekelőtt Erdélyi János, Kriza János és a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* addig megjelent köteteiből – válogattak össze. Márpedig a Kisfaludy Társaság népköltési sorozatának szerkesztésében alapelveként fogalmazódott meg – a 19. században csak hallgatólagosan, a 20. század elején tételesen is –, hogy bár „örvendetes haladásnak tekinti” a Társaság azt a tényt, hogy „a népköltési gyűjtés újabban a folklorisztikának szélesebb mezejére is kiterjed, nem lát rá okot, hogy a Kisfaludy Társaság, saját népköltési gyűjteményének szerkesztésénél *az eddig követett esztétikai irányt mással*

cserélje föl. [Kiemelés tőlem: O. K.] A folklórnak hazánkban is megvan a maga szerve, a Néprajzi Társaság, kár volna átsapni ennek működési körébe. A Kisfaludy Társaság helyesebben jár el, ha megmarad saját feladatkörében, s azt igyekszik minél jobban betölteni.¹² Az Endrődi Sándor, Vikár Béla és Vargha Gyula által összeállított balladakötetek ennek a folklórszemléletnek a jegyében születtek, ennek a folklórszemléletnek utolsó reprezentatív összesítő gyűjteménye a húszas évek második felében megjelent, Vargha Gyula által gondozott népballadakötet.

A két világháború közötti évtizedekben egyre erőteljesebben nyert teret a népköltészet tudományos szempontokat érvényesítő vizsgálatának, egyebek mellett a népballadák rendszerezésének igénye is. Szólnunk kell itt Gragger Róbert balladaantológiájának posztumusz kiadásáról (Gragger 1927), mely átmenetet képez a 19. századi esztétikai és az 1930-as években jelentkező, folklorisztikai szempontokat érvényesítő ballada-szemlélet között. A balladaantológia, melyet a Magyar Irodalmi Társaság adott ki, látszólag ugyanúgy minden rendszerezés nélkül közli a balladaszövegeket, mint az előbbieken említett három kiadvány. Csak a kötet végén közölt rövid utószóból értesül az olvasó arról, hogy valamilyen rendszerezési elv mégiscsak érvényesült a kötet szerkesztésekor. „A sorrendben előre tettük a valamennyire történeti vonatkozású balladákat – tájékoztat az *Utószó* –, azután a megállapíthatóan régi, majd a vidám tárgyú balladák következnek, végül az újabban keletkezettek. [...] Mivel a tanulmányokra is tekintettel voltunk, nem vettünk fel kiadásunkba néhány különben érdemes és jelentősebb balladát. (Barcsai, Gyöngyvári Katica = Landorvári Dorka, Fehér Anna = Fehér László, A siroki erdőben, Szabó Vilma stb.)” (Gragger 1927: 210). Az utószó olvastán első és legfontosabb észrevételünk kétségtelenül az, hogy Gragger antológiájában nem „balladák és rokonnemű” szövegek, nem balladák és románcok szerepelnek, hanem csak balladák, melyek között megkülönböztet történeti vonatkozású, „megállapíthatóan régi” és újabban keletkezett balladákat, s a régi és új balladák között elkülöníti a vidám tárgyú népballadákat. A másik lényeges különbség Gragger antológiája és a szépirodalmi könyvsorozatokban megjelent népballada-kötetek között az, hogy Gragger Róbert jelentős terjedelmű jegyzetet fűzött minden egyes balladához, melyben

¹² A Kisfaludy Társaság 1901. november 26-i ülésének jegyzőkönyvéből. *A Kisfaludy Társaság Évlapjai*, Új folyam XXXVI. kötet, 1901–1902. Budapest, 1903. 166.

egyrészt pontosan megjelölte a forrást, ahonnan a balladát átvette, másrészt pedig áttekintette az adott ballada változatait, a ballada történetével kapcsolatos ismereteket, illetve esetenként irodalmi párhuzamait. Mindez együttvéve azt jelenti, hogy Gragger Róbert alkotta meg az első tudományos igényű, tudománynpszerűsítő magyar népballada-antológiát, s vele együtt egy kezdetleges balladarendszerezést is.

Az 1930-as években két jelentős kísérlet történt a magyar népballadák rendszerezésére. A két kísérlet egyúttal jelezte azt a két lehetséges fő irányt is, melyek mentén rendszerezni lehet a magyar népballadákat. Solymossy Sándor a történeti szempontú csoportosításra tett kísérletet, Dános Erzsébet pedig a tematikus rendszerezés lehetőségeit próbálta ki.

Solymossy Sándor rendszerezési elgondolásáról abban a nagy összefoglaló tanulmányában adott számot, mely a *Magyarság Néprajza*-nak harmadik kötetében, a nép epikáját bemutató fejezetben kapott helyet (Solymossy [1935]). Történetiségében szemlélve a magyar népballadát, Solymossy Sándor három alaprétetet különített el a magyar balladaanyagban, s azokon belül kisebb tematikai csoportokat. Az első csoportba a 16–17. századi balladákat sorolta, s a csoporton belül megkülönböztette az általános mesetárgyúak,¹³ a törökvilágbeliek,¹⁴ a családi élet¹⁵ balladáinak alosztályát, valamint „az egyetlen vallásos, legendás balladánkat” a *Júlia szép leányt* (Solymossy [1935]: 98–116). A második csoportba a 18. századi balladák kerültek, melyeket Solymossy Sándor *bujdosó- és haramiaénekek*ként definiált (Solymossy [1935]: 116–118).¹⁶ A legnépesebb harmadik csoportba sorolta a 19. században keletkezett balladákat, melyek között két alcsoportot különített el: a *helyi népballadákét*¹⁷

¹³ A következő balladákat sorolta ide: *Kádár Kata, Molnár Anna, Kőműves Kelemen, Fehér László, Az ápsip kigyó, Megöltek egy legényt, Kerekes Izsák, Két királygyermek, Gyere haza édesanyám.*

¹⁴ *Szilágyi és Hagymási, A fogoly katona, Bodroginé, Két rab testvér, Fogarasi István, Boriska, Világszép Erzsók.*

¹⁵ *Baresai, Bátori Boldizsár, Homlódi Zsuzsánna.*

¹⁶ Ebben a kategóriában négy balladát említ: *Dancsuj Dávid, A nagy hegyi tolvaj, Bíró szép Anna és Bíró Máté balladáját.*

¹⁷ A helyi balladák régebbi osztályába sorolta a *Szűcs Marcsa, Balog Józsi, Sági bíróné leánya, Sára asszony, Pápainé* balladát, az újabb keletkezésűekhez pedig további tizenöt balladát (*Győne Józsi, Csósz Pisti nótája, Tamás Rózsi, Bács Jancsi, Török Zsuzsi, Siroki erdőben, Két pásztor, Farkas Julcsa, Kispál Imre, Nemes Sári, Szabó Julcsa, Szabó Gábor, Varga Jancsi, Benkő Julis, Bereg Náni*).

és a *betyárballadákét*,¹⁸ s ezeken belül régebbi és újabb keletkezésű szövegeket (Solymossy [1935]: 118–135). Solymossy Sándor rendszerezésében a *vígballadák*¹⁹ zárják a sort (Solymossy [1935]: 135–143), melyek szemponttörően, csoportosításon kívülként kaptak helyet az osztályozásban. Solymossy rendszerezésében előremutató elemként értékeljük azt, hogy szerves fejlődésében-alakulásában, történetiségében látja és láttatja a magyar népballadát, arra azonban – a 19. századiak kivételével – nem talált kellő mennyiségű/súlyú érvet és bizonyítékot, hogy keletkezésük sorrendjében, évszázadok szerint tagolja a balladaanyagot. Jobára tartalmi és stiláris elemeken nyugvó osztályozása emiatt olyan kuriózumot is tartalmaz, mint Benedek Elek ifjúkori archaizáló hamisítványainak (*A fogoly katona*, *Bíró Máté*) 16–17. századi eredeztetése.

Solymossy Sándor történeti szempontú csoportosításával ellentétben Dános Erzsébet – Antti Aarne mesekatalógusának mintájára – a tematikus rendszerezésre tett kísérletet népballada-katalógusának összeállításával. Dános Erzsébet tudatában volt annak, hogy a néprajzi gyűjtés késői megindulása miatt „a tulajdonképpeni anyagnak csak igen kis töredéke” kerülhet a katalógusba (Dános 1938: 3). Könyvét – mint írja– „addig is, míg teljesebb, átfogóbb munka nem jelenhetik meg, kalauznak szánom a nyomtatásban megjelent magyar népballadák kutatásához. Katalógusunk a hazai és külföldi folyóiratokban, könyvekben, gyűjteményes és egyéni kiadásokban, kalendariumokban megjelent balladák rendszerbe foglalása Antti Aarne nyomán; motívum-katalógust nem tartalmaz, mert erre szintén csak akkor kerülhet majd sor, mikor folklórunk jelentősebb számban kerül a közönség elé. A balladákat tárgyak szerint osztályoztuk, és ott, ahol közöttük a gondolatfonal megszakad, vagy ahol egyes csoportok végére értünk, néhány sorszámot üresen hagytunk, a később felbukkanó újabb típusok számára” (Dános 1938: 3). A katalógusban ily módon 301 balladatípusnak tartott fenn helyet, melyeket 28 tematikus csoportba sorolt be. Ezek a következők:²⁰

¹⁸ A betyárballadák régebbi állományába osztotta be *Angyal Bandi*, *Zöld Marci*, *Becskereki*, *Barna Péter*, *Sobri Jóska*, *Geszten Jóska* és *Rózsa Sándor* balladáját, az „utódok” között pedig a Bogár Imréről, Patkó Bandiról és Fábíán Pistáról szóló balladát említi.

¹⁹ *Görög Ilona*, *Szép Ilona*, *Egyszer egy királyfi*, *Hej páva*, *Gyöngye Judit asszony*, *Mi bajod, angyalom*

²⁰ Dános Erzsébet a tematikus csoportokat nem számozta, a római számos sorszámok tölelem származnak. O. K. – A tematikus csoportok megnevezésén kívül felsorolásunk tartalmazza azoknak a balladatípusoknak a számát, melyeket az adott csoportba sorolt Dános Erzsébet, valamint a csoport legjellegzetesebb balladáinak a megnevezését is.

- I. Kényszerített házasság – 1, 4, 6, 9. sz.
(*Eladott leány, Mondj uradnak, Nagy hegyi tolvaj, Kérették né-
német*)
- II. Leányrablás – 14, 16, 18, 20. sz.
(*Bíró Máté, Piros szép Örsébet, Görög Ilona, stb.*)
- III. Tiltott házasság – 24, 25, 26, 27, 28, 30, 32, 33, 35, 36, 38. sz.
(*Kádár Kata, Király leánya, Kicsi kertészlegény, Székely katona,
Két királygyermek, Bethlen Anna, Megátkozott leány, stb.*)
- IV. Hűtlen feleség – 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 50, 52, 56, 57. sz.
(*Barcsai, Bátori Boldizsár, Megcsalt férj, Szomszéd legény
Gyurka, Molnár Anna*)
- V. Hűtlen férj – 61. sz.
(*Dániel Imre*)
- VI. Nem ismerik meg – 64, 68, 71, 74, 75, 78. sz.
(*Két rab testvér, Nagy-Bihal Albertné, Egyszer egy királyfi*)
- VII. Erőszak – 83, 86, 88, 89, 92, 94, 95, 98. sz.
(*Fehér László, Pávát őrző leány, stb.*)
- VIII. Építőáldozat – 101. sz.
(*Kőműves Kelemenné*)
- IX. Hősi balladák – 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111. sz.
(*Szilágyi és Hagymási, Kerekes Izsák, Basa Pista, stb.*)
- X. Meghalt mátká – 115, 117, 118, 120, 123, 125, 127. sz.
(*Bús gerlice, Halott vőlegény, Bíró szép Anna, stb.*)
- XI. Gyilkos feleség, rossz feleség, rossz anya – 131, 132, 133, 134,
136, 139, 142. sz.
(*Sára asszony, Jöjjön haza, édesanyám, Ugron János, Budai Ilo-
na, Három árva, stb.*)
- XII. Gyilkos férj – 145, 146. sz.
(*Gyuri Bandi*)
- XIII. Szerelemfáltás – 150, 152, 153, 154, 155, 156. sz.
(*Halálra táncoltatott leány, Szép Erzsébet mátkám, Szűcs Marcsa,
stb.*)
- XIV. Elhagyott kedves – 157, 158, 159, 161, 162, 163, 164. sz.
(*Pénteken jó reggel, Báró Jenő, stb.*)
- XV. Megrontott leány – 170, 172, 173, 174, 175, 177, 179, 180. sz.
(*Landorvári Dorka, Siroki erdőben, Eleven leány, Szép Erzsé,
Molnár inasa, stb.*)

- XVI. Apátlan gyermek – 184, 185, 186, 187, 188. sz.
(*Magyarósi Tamás, Ringató*, stb.)
- XVII. Gyermekgyilkos – 193, 194. sz.
(*Bereg Náni, Szabó Vilma*, stb.)
- XVIII. Kórház – 200, 201. sz.
- XIX. Öngyilkos – 204, 205, 206, 207. sz.
- XX. Szerelem a legerősebb – 210, 212. sz.
(*Áspiskígyó, Megöltek egy legényt*)
- XXI. Tréfás szerelmi balladák – 215, 218, 219, 220, 222, 223, 224. sz.
(*Szép Ilona gúnárja, Síró János, Gyáva legény, Túr a disznó, Juhászlegény*, stb.)
- XXII. Misztikus balladák – 228, 230. sz.
(*Júlia szép leány, Templomkerülő*)
- XXIII. Katonáság – 233. sz.
- XXIV. Szerencsétlenség – 236, 237, 238. sz.
- XXV. Gyilkosság – 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 253, 254, 256, 257, 258, 259. sz.
(*Megétegetett János, Ez a falu gyászba van, Takács Károly*, stb.)
- XXVI. Rablás, rablógyilkosság, lopás – 264, 265, 266, 267, 268, 270, 271, 274, 277, 279. sz.
(*Három tolvaj legény, Török Zsuzsi, Kocsmárosné, Számadó, A pozsonyi kisasszony*)
- XXVII. Törvény elé kerül – 284, 285, 286, 287, 288, 289. sz.
- XXVIII. Betyárballadák – 301. sz.

Dános Erzsébet balladarendszerezése magán viseli a kezdet nehézségeinek nyomait. Nem tisztázta, hogy mit ért balladatípuson, vagyis azt, hogy nem pusztán tematikai egyezés folytán kerülnek balladák egy típuscím alá, de azonos szövegstruktúrát is feltételez a tipológiai besorolás. E tisztázatlanság következtében néhol a tematikai csoportmegnevezést tekintti típusmegnevezésnek. Példaként említhetjük a betyárballadákat, melyeket egyetlen típuszám alatt (301) vett fel a katalógusba, vagy a 233-as szám alatt sorakozó, katonasággal kapcsolatos balladákat. A *Szerencsétlenség* tematikus csoportban egyetlen számot (236) kaptak a vízbeültakról szóló balladák, ugyancsak egyetlen számon (237) szerepelnek

a villámcsapás, favágás, agyaggyűjtés folytán balesetet szenvedők balladái, majd 238. szám alatt a cséplőgépbe esett leány és a tűzbe veszett emberek balladái. Dános Erzsébet mentségére szolgáljon az a tény, hogy a fent kiemelt tematikus csoportok balladái kivétel nélkül az új stílusú magyar népballada kategóriájába tartoznak, melyeknek gyűjtésére-közlésére a 19. században alig fordítottak figyelmet. A forráskiadványokban tehát Dános Erzsébet alig-alig talált szövegeket ahhoz, hogy felismerje az azonos szövegstruktúrák meglétének fontosságát. Néhol azonban a régi stílusú balladák esetében is összekeveredik a típus- és a tematikus csoport megnevezése. A katalógus élén álló Kényszerített házasság tematikus csoportban *Eladott leány típuscímen* és egyes szám alatt négy különböző ballada szerepel (*Fogarasi István, Világszép Erzsók, Boriska, Fodori Katica*) melyeknek valóban közös vonása, hogy mindenik az eladott leány témájára épül, viszont más-más megfogalmazásban mutatják be az eladott leány tragédiáját, következésképpen más-más típusbesorolást kellett volna kapniuk.

A kezdet nehézségeiről árulkodik az a tény is, hogy Dános Erzsébet többnyire a balladahős nevével, vagy a ballada kezdősorával jelöli az adott típust, csak elvétve találkozunk típusnévvel ellátott balladatípusokkal. Vagyis Dános Erzsébet a balladarendszerezés előtt nem végezte el a balladatipologizálást, s részben ennek is tulajdonítható, hogy a tematikus megnevezés néhol összemosódik a típusnévvel.

A katalógus „gyenge pontjait” azonban ellensúlyozzák Dános Erzsébet munkájának kétségbevonhatatlan kvalitásai. Mindenekelőtt az a tény, hogy előzmények nélkül született meg egy olyan mű a magyar folklorkutatásban, mely először kísérelte meg rendszerbe foglalni az akkor ismert teljes magyar balladaanyagot. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Dános Erzsébet olyan rendszert dolgozott ki, melybe keletkezési korától, régi vagy új stílusától függetlenül minden magyar népballada szemponttörés nélkül helyet kaphatott. Ő dolgozta ki a tematikus rendszerezés elvét és gyakorlatát, különítette el azokat a témacsoportokat, melyek nagyjából lefödik a magyar népballadák témagazdagságát. Antti Aarne példáját követve ő honosította meg a balladák szüzséjének felvázolását, mellyel egyértelművé tette a besorolás tematikai kritériumait. Dános Erzsébet tiszteletre méltó körütekintéssel és hozzáértéssel kutatta fel mindazokat a forrásokat, melyekben magyar népballadákat és idegen nyelvű fordításait, illetve a magyar népballadák dallamait hozták nyilvánosságra, s

minden egyes balladatípus esetében közölte az adott típussal kapcsolatos nélkülözhetetlen könyvészeti adatokat: az adott típus szöveghelyesítésének, dallamainak, fordításainak, külföldi párhuzamainak bibliográfiáját, végül pedig saját észrevételeit a ballada versformájáról, s arról, hogy milyen szöveg- és dallamjegyek alapján sorolja az adott balladát a régi vagy az új stílusú balladák közé.

Dános Erzsébet balladarendszerezése megjelenésének idején visszhangtalan maradt, s a második világháború után sem igazán talált követőkre. Az 1945 utáni magyar folklorisztikában más szempontú balladarendszerezésekkel kísérletezett Vargyas Lajos, Kríza Ildikó és bizonyos mértékig Faragó József is. Indítékaikat tekintve mindhárom kutató tágabb olvasóközönségnek szánt balladaantológiák szerkesztése során szembesült a rendszerezés kényszerével, egy-egy átfogó/összesítő népballadakötet összeállítása miatt kellett valamilyen rendszerezési elvet kidolgozniuk és érvényre juttatniuk.

Elsőként Vargyas Lajos kísérlete meg a magyar népballadák rendszerezését a Csanádi Imrével közösen szerkesztett *Röpülj páva röpjölj* című kötet összeállítása során (Csanádi–Vargyas 1954). E kiadványban Vargyas – Katona Imrével szólva – „hozzávetőleges és vegyes szempontú elrendezést ad” (Katona 1998: 214): a magyar népballadákat hat csoportba osztotta, megkülönböztetve a klasszikus balladák – történelmi balladák, vitézi, bujdosó és rabénekek – lírai balladák – strófaismétlő balladák – betyárballadák és rabnóták – és végül az új balladák csoportját. Vargyas szemponttörésektől sem mentes rendszerezése okkal-joggal nem talált követőkre, a *Röpülj páva röpjölj* mégis mérföldkő a magyar balladarendszerezési kísérletek történetében: ebben a kötetben – a magyar népballadák és balladás dalok összesítő válogatásában – jelentek meg először típusmegnevezéssel a balladák. Vargyas Lajos adott először közös típuscímet egy-egy ballada szövegváltozatainak, nyilvánvalóvá téve ezáltal a változatok összetartozását. Típuscímadása olyan sikeres volt, hogy a magyar folklorisztikában többnyire ma is az ő típusmegnevezéseit használják a kutatók.²¹

²¹ A kilencvenes években Faragó József tett javaslatot Vargyas Lajos balladatipológiájának felülvizsgálatára (Faragó 1993: 162–165). Néhány eltérő típusmegnevezését elfogadta a szaktudomány, főleg az erdélyi kiadványok gondozói.

Bő két évtizeddel a *Röpülj páva röpjél* megjelenése után Vargyas Lajos újabb kísérletet tett a magyar balladák rendszerezésére, jóllehet nem ez volt a célja a *Magyar népballada és Európa* című balladamonográfiájának megalkotásával (Vargyas 1976). Rendszerezése láthatólag a magyar népballada fejlődésének menetét követi, történetiségében mutatja meg a magyar népballada változását-alakulását azáltal, hogy öt, időben egymást követő korszakot különböztet meg a műfaj történetében, s ennek megfelelően a következő öt csoportba sorolja be a magyar népballada általa elkülönített/megnevezett 134 típusát: régi (középkori) népballadák (1–83. típus), balladaszerű régi énekek (84–92), 18–19. (20.) századi ponyvaballadák (93–100), betyárballadák (101–120) és új balladák (121–134. típus). Az egyes csoportokon belül Vargyas Lajos nem rendszerezte a balladákat, maga vallja, hogy „a balladák sorrendje teljesen önkényes, inkább a költői értékek szerint és a tudományos problémák fontossági sorrendjében halad, semmint valami tipológiai elv szerint” (Vargyas 1976: I: 8). Emiatt – háborog Faragó József – „bármelyik vagy mindenik balladatípust nem tematikai rokonaival egy csoportban (egy fejezetben) találjuk, hanem rejtekhelyét előbb a mutatókban kell megkeresnünk; s ha történetesen nem emlékszünk egy ballada pontos kezdősorára, vagy nem ismerjük betűhíven a Vargyastól adott típuscímet, akkor keresgélésünk nem kis bosszúsággal járhat. Pedig a műbe fektetett óriási munka semmivel sem lett volna több, sőt talán kevesebb, ha Vargyas egy füst alatt a rendszerezést is megoldja” (Faragó 1993: 161–162). Annál is inkább megtehetné volna ezt, véli Faragó, mivel ismerte az 1966-os freiburgi tanácskozáson elfogadott, az európai balladakatalógus létrehozását célzó tervezetet, ezen kívül Faragó arról is tudott, hogy 1969-ben készen volt Vargyas Lajosnak egy, „a freiburgitól többé-kevésbé eltérő saját rendszerezési javaslata”, és azt is szövézte, hogy „művének mutatói közt *A magyar ballada konfliktushelyzetei és témái* címmel 6 fejezetben és 77 pontban tulajdonképpen megcélozta” a balladarendszerezés feladatát. „Ha a kötetben a balladatípusok e mutató szerint sorakoznának, akkor már lenne magyar balladarendszerezésünk, s legfőljebb erényeiről és hibáiról, nem pedig a hiányáról kellene vitatkoznunk” – állapítja meg a kolozsvári kutató (Faragó 1993: 161–162).

Elvileg Faragó Józsefnek igaza lehetett, csak éppen azt nem vette figyelembe, hogy Vargyas Lajos nem balladatipológia vagy -katalógus készítésére kötelezte el magát, hanem az egyes balladatípusok vizsgálatát

és a magyar népballada történelmi rétegeinek felfejtését tűzte ki célul. Ezért nem kérhető rajta számon a tulajdonképpeni balladarendszerezés elmaradása.

Akárcsak Vargyas Lajos 1954-ben, Kríza Ildikó is egy, a magyar népballadát bemutató, átfogó, összesítő antológia összeállítása során szembesült a balladarendszerezés problémájával. A *Magyar népballadák* című kötetben, mely Ortutay Gyula és Kríza Ildikó közös munkájaként jelent meg 1968-ban, a két szerző munkamegosztásáról annyit találunk, hogy „szerkesztette és a bevezetőt írta Ortutay Gyula, válogatta és jegyzetekkel ellátta Kríza Ildikó” (Ortutay–Kríza 1968). Arról, hogy a balladarendszerezést ki végezte, Kríza Ildikónak egy későbbi tanulmányából szerezhetünk tudomást, melyben a balladaklasszifikáció nehézségeiről, és az 1968-as balladaantológiában kipróbált új rendszerezési eljárásáról ad számot (Kríza 1971).²² Áttekintve a korábbi magyar és más nemzeti balladarendszerezéseket, Kríza Ildikó arra a következtetésre jutott, hogy sem a történeti szempontú, sem a tematikus rendszerezés keretei között nem lehet maradéktalanul rendszerezni a magyar népballadákat. Ezért „egy eddig nem alkalmazott lehetőséggel” élve megkísérelt egy új rendszerezési eljárást úgy, hogy teljes mértékben nem zárkózott el sem a történeti szemlélettől, sem a tematikus rendszerezés bizonyos eredményeinek felhasználásától (Kríza 1971: 189). Felismerve azt a tényt, hogy a ballada „jellegét átmeneti helyzetében kereshetjük”, rendszerezésében „a ballada műfaji lényegéből” indult ki. Abból, hogy a balladának „meg nem határozható mérték szerint köze van mindhárom költészeti műnemhez, a lírai, drámai, epikai megfogalmazási módokhoz” (Kríza 1971: 189). Greguss Ágost klasszikus ballada-meghatározásának szellemében, mely szerint a ballada „tragédia dalban elbeszélve”, Kríza Ildikó is a szerint csoportosította a magyar balladák egy részét, hogy a műfaji összetevők közül melyik jutott hangsúlyosabb szerephez. Történeti szempontok alapján először két nagy tömböt különített el a kötetbe beválogatott balladaanyagban: a *régi-* és az *új stílusú népballadák* kategóriáját, majd a

²² Kríza Ildikó tanulmánya nélkül is nagy valószínűséggel gondolhattunk arra, hogy nem Ortutay Gyula volt a kötet balladáinak rendszerbe foglalója. Ortutay ugyanis korábbi balladakiadványaiban semmi jelét nem adta annak, hogy valamiféle klasszifikációra, rendszerezésre törekedne (Vö. Ortutay 1935, 1955). 1968 után közreadott balladakiadványaiban pedig vagy semmiféle rendszerezési elv nem érvényesült (ld. Ortutay–Kríza 1971), vagy feltehetően Kríza Ildikó csoportosította a balladákat (Ortutay 1985).

Régi stílusú népballadák osztályán belül három alcsoportra osztotta a balladákat annak függvényében, hogy bennük a drámai, az epikai, illetve a lírai vonások hangsúlyosabbak. Így alakult ki a *Klasszikus népballadák*, a *Végballadák*, *románcok* és a *Balladás dalok* csoportja. Az *Új stílusú népballadák* tömbjében két alegységet különített el: a *Betyárballadák és balladás dalok*, illetve a *Családi eseményekhez, gyilkosságokhoz, szerencsétlenségekhez fűződő balladák és balladás dalok* csoportját.

Kríza Ildikó rendszerezési elgondolása kétségtelenül újítást hozott a magyar népballada klasszifikációjának történetében. Megoldotta azt az állandóan felmerülő problémát, hogy a régi balladák egy részét (románcok, végballadák, strófaismétlő balladák, balladás dalok) egyik rendszerezési eljárás sem tudta szemponttörés nélkül elhelyezni az adott rendszer keretein belül (lásd Gragger 1927, Solymossy [1935], Csanádi–Vargyas 1954). Klasszifikációja azonban csak a magyar népballadák régi rétegére érvényes, az új stílusú balladák esetében nem alkalmazható, hiszen a magyar népballada újkori történetében „stílust váltott”, a régi és az új réteg tartalmában-formában annyira különbözik egymástól, hogy „már-már műfaji egységét is kétségbe lehet vonni” (Katona 1998: 184). Úgy tűnik, maga Kríza Ildikó is érezte rendszerezési eljárásának felemásságát. Egy későbbi, Ortutay Gyula neve alatt megjelent népköltészeti antológiában (Ortutay 1985), a népballadákat – részben műfaji sajátosságaik, részben tematikájuk alapján – így rendszerezte: 1. Klasszikus balladák, 2. Hősballadák, 3. Legendaballadák, 4. Románcok, végballadák, balladás dalok, 5. Betyárballadák, 6. Balladák gyilkosságokról, szerencsétlenségekről.²³

A magyar népballada történeti rétegeinek rendszerezési problémáira – úgy tűnik – időlegesen Faragó József talált megoldást egy gyökeresen más rendszerezési elvet érvényesítve. Az 1965-ben közreadott *Jávorfamuzsikában* alkalmazta először új, tematikus szempontú rendszerezését

²³ Kríza Ildikó publikációs listájából (Fazekas (szerk.) 2004: 5) van tudomásom arról, hogy a *Magyar népballadák*nak 1976-ban megjelent a második, javított és bővített kiadása (Ortutay Gyula–Kríza Ildikó: *Magyar népballadák*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1976). A kötet ismerete nélkül jelenleg csak feltételezni tudom, hogy Kríza Ildikó már ekkor változtatott balladarendszerezésén. Talán erre a kiadásra utalt – könyvészeti hivatkozás nélkül – Katona Imre, mikor így írt: „Kríza Ildikó legutóbb a következő csoportokat dolgozta ki: legenda-, történeti (históriás), betyár-, szerelmi és családi balladák; külön szól a vég- és rabballadákról, továbbá a sirató-, gyilkosság-, katona- és táncballadákról. E felsorolás azonban inkább címszavak szerinti, mint tipológiai” (Katona 1998: 214).

(Faragó 1965), melyben a *Régi vagy klasszikus balladák*,²⁴ *Betyárballadák* és *Új balladák* három nagy történeti egységén belül tematikus csoportokat különített el: a *Régi vagy klasszikus balladák* kategóriájában öt tematikai alegységbe sorolta a balladákat 1. *Mese, tréfa kaland*, 2. *Pénz, gazdagság*, 3. *Szerelem, házasság, család*, 4. *Török–tatár világ*, 5. *Harc, bujdosás, rabság*; a *Betyárballadák*at tovább nem tagolta, az *Új balladák* esetében pedig négy tematikai csoportot különített el: 1. *Kórház, betegség*, 2. *Szerelem, házasság*, 3. *Gyilkosság, öngyilkosság*, 4. *Baleset, szerencsétlenség*.

Amikor Faragó József kidolgozta fenti rendszerezési eljárását, a magyar népballada új rétegének gyűjtése/feltárása még igen kezdeti stádiumában volt. Az akkori ismeretekhez képest rendszerezése lefödté az új balladák teljes tematikai spektrumát. Az viszont nyitott kérdés maradt, hogy ez az osztályozás alkalmas lesz-e az új stílusú magyar népballada minden fajtájának rendszerezésére. Faragó ugyanis lemondott az új stílusú balladák vizsgálatáról/rendszerezéséről, a későbbiekben megjelent antológiáiban kizárólag a magyar népballadák régi rétegével foglalkozott, annak rendszerezését igyekezett megoldani tematikai csoportok elkülönítésével. Mint maga Faragó vallja, „összesítő balladaválogatásaimban – Vargyastól eltérően – a típusokat nem »önkéntesesen« közlöm, hanem tematikai rokonságuk, összefüggésük szerint igyekszem rendszerezni és csoportosítani, miáltal a rokon típusokat összefogó balladacsoportok jönnek létre. Egy-egy balladacsoporton belül a típuscímeket is próbálok egymással összecengően vagy egymásnak felelgetően megállapítani, hogy a balladacsoport tematikája még szembeütőbbé váljék. Ez irányú törekvéseim eddigi három állomása 1965-ben a *Jávorfá-muzsika*, 1973-ban a *Gyönyörű Bán Kata*, valamint 1986-ban a *Virágok vetélkedése* című balladaskönyvem²⁵ volt” (Faragó 1993: 162).

Az egymást követő „állomások” Faragó József esetében azt jelentették, hogy hovatovább mind pontosabban körülhatárolt tematikus csoportokat állapított meg, melyeknek száma a *Jávorfá-muzsikában* mindössze

²⁴ Megítélésem szerint Faragó címadása félrevezető, mivel összemossa a régi és a klasszikus ballada fogalmát. Klasszikus balladának a magyar szakirodalomban a Greguss Ágost meghatározása szerinti tragikus kimenetelű régi stílusú balladákat nevezik. A régi ballada fogalomkörébe pedig a klasszikus balladákon kívül beletartoznak a régi stílusú románcok, vígballadák, valamint a balladás dalok is.

²⁵ Lásd Faragó 1965, 1973, 1986.

öt volt. Ez a szám 1973-ra megduplázódott,²⁶ 1986-ra pedig tizenegyre növekedett.²⁷ Faragó József első három balladaskönyve a magyar nyelvterület egészéről gyűjtött népballadákat tartalmazott-rendszerezett. Az 1990-es évek végén és a 21. század elején megjelent újabb három balladaantológiája egy-egy romániai régió balladaanyagát ölelte fel: 1998-ban hagyta el a nyomdát az *Ószékely népballadák* (Faragó 1998, 2. átnézett kiadása 1999-ben), 2002-ben a *Csángómagyar népballadák* (Faragó 2002), és 2006-ban, Faragó József halála után két évvel a *Régi erdélyi népballadák* (Faragó–Olosz 2006)²⁸ kötete. A régi székely és a régi erdélyi balladákat felölelő összesítő válogatásokban Faragó József ugyanabba a tíz tematikus csoportba sorolta be anyagát, mint az 1973-ban kiadott *Gyönyörű Bán Katában*. Legfeljebb egy-egy csoport megnevezésén módosított a bővítés szándékával. A moldvai csángó balladák esetében viszont az anyag szükségessé tette három újabb csoportnak a beiktatását a rendszerbe, s egynek a módosítását. Az előző kötetekben Csodák, túlvilágiak, vagy Csodák, legendák néven elkülönített és a kötetek végére helyezett csoport a *Csángómagyar népballadákban* Legendaballadák címen a kötet élére került, és a rendszerezés – némi szemponttörés árán – bővült a Panaszos vagy siralmas balladák mellett a Történeti énekek és a Balladás dalok csoportjával.

Faragó József hat balladaskötetéből öt nagyvonalakban igazolja a tematikus rendszerezés életrealitását. A kivétel a *Csángómagyar népballadák* kötete, melyben új témacsoportok beiktatása ellenére is több balladatípust egyik csoportban sem tudott elhelyezni Faragó. De más vonatkozásban is lehetnek/vannak buktatói ennek a rendszerezési lehetőségnek. Munka közben maga Faragó József is rájött arra, hogy a balladák egy részét másféleképpen is lehetne csoportosítani. „Háromszori nekigyürközésem egyik tanulságaként hangsúlyoznom kell – írta 1993-ban –, hogy a magyar balladatípusok és -változatok egy kisebb részének bármily tematikai rend-

²⁶ Faragó József a *Gyönyörű Bán Katában* a következő tíz tematikus csoportba sorolta be a régi magyar népballadákat: Próbatételek, Szerelem, Tiltott szerelem, Az eladott leány, Asszonyi sors, Házaselet, Anya és gyermeke, Gyilkosok, Rabság, szabadság, Túlvilágiak.

²⁷ A *Virágok vetélkedésébe* az új tematikus csoport *Felismerés* címmel került be. Ebben a kiadványban két csoportcímet is megváltoztatott Faragó József. A *Gyönyörű Bán Katában* Gyilkosok, illetve Túlvilágiak címen elkülönített csoportok az 1986-os válogatásban Rablógyilkosság, illetve Csodák címmel szerepelnek.

²⁸ A *Régi erdélyi népballadákban* Faragó József a Székelyföldön kívüli erdélyi területeken, illetve a Partiumban és Bánságban gyűjtött balladaanyagból válogatott.

szerben kettő, némelykor három rokonsági elágazása is lehet, vagyis többirányú vonzódást, kötődést mutathat. Ezért nincs olyan szilárd és végleges rendszerezés, amely egyszerre minden tematikai hasonlóságot vagy rokonságot figyelembe tudna venni, vagyis mindenik típusnak vagy változatnak csak egyetlen lehetséges helyet tudna kijelölni. Mivel azonban egy nemzeti balladarendszerezésnek mégiscsak szilárdnak és véglegesnek kellene lennie, a magyar balladakutatók közösségére tartoznék a lehetséges megoldások megvitatása és egy általánosan elfogadott rendszerezés kodifikálása” (Faragó 1993: 162).

Ismert tény, hogy „általánosan elfogadott rendszerezés” és annak kodifikálása mind a mai napig nem történt meg. Következésképpen továbbra is egyéni döntésen múlik bármiféle balladarendszerezési kísérlet, vagyis annak eldöntése, hogy a három, nálunk előforduló rendszerezési elv és gyakorlat közül ki, melyiket tartja elfogadhatóbbnak. Mert mindhárom mellett és ellen egyaránt fel lehet hozni érveket és ellenérveket.

A *történeti* szempontú tagolás mellett szól az, hogy történeti fejlődésben/alakulásában láttatja a balladaanyagot. Ugyanakkor azonban számolni kell azzal – figyelmeztet Kríza Ildikó – „hogy a *történeti* korántsem egységes, tisztázott fogalom. Jelenti egyrészt az időbeli egymásutániságot, a maga konkrétságában. E szerint a legrégebben feljegyzett anyagot illeti az elsőség, a következők sorrendjét is a bejegyzés évszáma határozza meg. [...] Más kutatók számára a *történeti* kategória a külsődleges nevezetes eseményekhez (háborúk, csaták, megnevezett hősök stb.) kapcsolódást jelentett csupán. Azokat az alkotásokat, amelyekben a konkrét korra vonatkozó egyértelmű tényanyag nem szerepel, de mégis az emberi gondolkodás, magatartás fejlődésbeli különbségét tanúsítja, nem tartották *történetinek*” (Kríza 1971: 184). A magyar folklorisztikában van azonban egy harmadik értelmezése is a *történeti* fogalmának. Az, amelylyel legkorábbi kiadványainkban is találkozhatunk, s ami végigkísérte a magyar balladarendszerezési kísérleteket: a balladák *régi* és *új* kategóriájának megkülönböztetése/elkülönítése. A magyar balladarendszerezési kísérletek túlnyomó többségében a *történetinek* illetően való értelmezése kapott domináns szerepet.²⁹ E rendszerezési elv gyenge pontjának egyrészt azt tartom, hogy sok esetben a balladák korának megha-

²⁹ Hozzá kell tennünk azt is, hogy a 20. század második felében megjelent balladagyűjteményekben is ez a rendszerezési elv érvényesült.

tározása szubjektív véleményen alapszik, másrészt azt, hogy a balladák két nagy csoportjának további belső tagolása vagy elmaradt, vagy csupán szemponttörések árán valósulhatott meg (lásd Gragger 1927, Solymossy [1935], Vargyas 1976).

A történeti szempontú rendszerezés mellett a magyar folklórisztikában a *téma szerinti* csoportosítás a másik gyakoribb rendszerezési elv. „A történetileg homogén balladaköltészetben – állapítja meg Kríza Ildikó – a tematikus rendszerezés látszik adekvátnak. Az eseményleírás, a szűzsé alkalmas arra, hogy a teljes ballada anyagot felölelje. Az egyéb műfaji rendszerezésben is ez a módszer látszik leginkább alkalmazhatónak. Csupán az egyes témák közti határ megvonása jelent gondot. Vagyis nem mindig egyértelmű, mit tekintünk egy témának, téma variációnak és honnan számítható már újnak” (Kríza 1971: 187–188). Mindezek következtében azonos vagy rokontémájú balladák külön kategóriába sorolása ugyanúgy elkerülhetetlen, mint az, hogy egy-egy ballada témájánál fogva két vagy három csoportba is gond nélkül beilleszthető lehet. Vagy az, hogy azonos téma tragikus és vidám kimenetelű megfogalmazásai (klasszikus és víg balladák) ugyanabba a csoportba kerüljenek.

A téma szerinti csoportosítás fent jelzett problémái – megítélésem szerint – valóban reális gondot jelentenek balladaantológiák szerkesztése közben, balladakatalógus esetében viszont áthidalható a kettős vagy akár a hármas tematikai kötődés is keresztthivatkozásokkal.

A harmadik rendszerezési elv, a műfaji különbségek szerinti csoportosítás gyenge pontjának azt tartom, hogy csak a régi réteg balladáinak rendezésére alkalmas, pontosabban csak a balladák régi rétegén próbálta ki Kríza Ildikó az általa kidolgozott rendszerezési elvet. A betyár- illetve az új stílusú balladákat ő is történeti-tematikai szempont érvényesítésével különítette el a régi stílusú balladáktól és sorolta be két külön, de belső tagolás nélküli csoportba (Ortutay–Kríza 1968). Mindezeket figyelembe véve úgy vélem, balladakatalógust egyelőre aligha lehet ezen elv alapján felépíteni. Annál is inkább, mivel ez a rendszerezési gyakorlat sem nyújt megoldást a nagy kategóriákon belüli belső tagolásra.

Mindent összevetve arra a következtetésre jutottam, hogy a romániai magyar népballadák katalógusának rendszerezési elvéül a *téma szerinti* csoportosítást fogadom el, annál is inkább, mivel bő fél évszázaddal ezelőtt megszületett az az általános rendszerezési keret, melyet az európai népballadák típuskatalógusának egységesítése érdekében egy

Freiburgban megrendezett nemzetközi értekezleten fogadtak el 1966 szeptemberében (lásd Katona 1967). A tíz tematikai csoportot magába foglaló keretet – hosszas vita és kompromisszumok árán – úgy határozták meg és véglegesítették az értekezlet résztvevői, hogy azokba bele lehessen illeszteni bármelyik európai nemzet balladaállományát és epikus költészeti hagyományát, megengedve ugyanakkor, hogy a tíz fő csoporton belül a nemzeti balladakincs sajátosságainak megfelelően további alcsoportokat különíthessenek el.

Döntésemben az is közrejátszott, hogy időközben megszületett néhány olyan nemzeti balladakatalógus, mely a freiburgi határozat szellemében fogant. A balladakutatók 1975. július 9–12. között a hollandiai Breukelenben megrendezett hetedik tanácskozásáról beszámoló Kríza Ildikó már arról adhatott számot, hogy „az időközben eltelt esztendőben megszülettek az első nemzeti katalógusok. A primátus a cseh kollégáké. Marta Srámková: *Katalog der tschechischen Volksballaden. IV. Familienthematik*. Prag, 1970. címen a cseh balladák egy részét dolgozta föl, és ez, éppúgy mint a következők, olyan vitát váltott ki, amelynek eredményét a további kutatásban hasznosítani lehet. Tavaly Helsinkiben Zmaga Kumer első teljes nemzeti katalógusa váltott ki nagy visszhangot (Typenindex slowenischer Erzähllieder, Ljubljana, 1974). Ez év újdonsága pedig a román balladakatalógus volt, amit Al. I. Amzulescu gyűjteményének átdolgozásával Helga Stein készített el a freiburgi szisztema szerint (Rumänische Volksballaden. Thematischer Index. Freiburg, 1975)” (Kríza 1975: 635). A továbbiakban azonban Kríza Ildikó arról is beszámolt, hogy „a közeljövőben várható a skandináv (dán, svéd, norvég, faröeri) balladakatalógus befejezése, amely már nem követi az eddigi háromban megtalálható ún. freiburgi szisztemát, miként a szintén befejezés előtt álló anglo-amerikai balladakatalógus sem. Az európai balladakatalógus azonban mindaddig nem készülhet el, amíg nemzeti katalógusok nem állnak rendelkezésre, miként erről R. W. Brednich, a nemzetközi anyag rendszerezési munkáinak ismertetése során beszámolt” (Kríza 1975: 635). A fentiek értelmében a már korábban megkezdett és a befejezésükhöz közeledő balladakatalógusok esetében a freiburgi szisztemát nem fogadták el a nemzeti katalógusok szerkesztői, viszont a freiburgi rendszerezés elve továbbra is érvényben maradt az újonnan készített nemzeti katalógusok esetében. Bizonyosság erre az idén elhunyt Soňa Burlasová által elkészített szlovák nemzeti balladakatalógus (Burlasova 1998).

A fentiek figyelembe vételével döntöttem a téma szerinti rendszerezés mellett és készítettem el a romániai magyar népballada-katalógus alább következő szerkezeti vázát.

- I. MÁGIKUS-MITIKUS BALLADÁK
- II. LEGENDABALLADÁK, VALLÁSOS TARTALMÚ EPIKUS ÉNEKEK
  - A. Biblikus témájú legendaballadák
  - B. Nem biblikus témájú legendaballadák
- III. SZERELMI BALLADÁK
  - A. Évődés, játék, tréfa
  - B. Próbatételek
  - C. Hűség, hűtlenség
  - D. Tiltott szerelem
  - E. Tragikus végű szerelem
  - F. Megrontott leány
  - G. Kényszer, erőszak
- IV. CSALÁDI BALLADÁK
  - A. Házastárs keresése
  - B. Házastársi hűség és hűtlenség
  - C. Pénzért, gazdagságért feláldozott család
  - D. Kényszerített vagy rosszul sikerült házasság
  - E. Gyermekek – szülő kapcsolata
  - F. Rokonságon belüli konfliktus
  - G. Családi élet
- V. TÁRSADALMI KONFLIKTUSOK
- VI. TÖRTÉNELMI BALLADÁK, VITÉZI, BUJDOSÓ- ÉS RABÉNEKEK
  - A. Történelmi eseményekhez és személyiségekhez kapcsolódó balladák, epikus énekek
  - B. Vitézi énekek
  - C. Búcsúdalok
  - D. Bujdosóénekek
  - E. Rab-balladák, rabénekek
- VII. HŐSI ÉNEKEK
  - A. Balladás hősénekek
  - B. Betyárballadák
  - C. Betyár-rabénekek

VIII. BALESETBALLADÁK, BŰNTÉNYEK ÁLDOZATAIRÓL SZÓLÓ BALLADÁK

A. Siratóballadák

B. Balesetballadák

C. Kórház, betegség

IX. BŰNTÉNYBALLADÁK

X. TRÉFÁS ÉS CSÚFOLÓDÓ BALLADÁK, EPIKUS ÉNEKEK

Arról már van némi tapasztalatom, hogy mennyire alkalmas vagy sem a fent elősorolt tíz csoport a magyar balladaanyag rendszerezésére: a *Vadrózsák* második kötetének balladáit, Kanyaró Ferenc és diákjainak balladagyűjteményét, illetve a Folklore Fellows nagyszalontai gyűjtőszövetségének diákgyűjtéseiből a népballadákat a Freiburgban meghatározott témacsoportok szerint minden különösebb gond nélkül tudtam rendszerezni (lásd Kriza J. 2013, Kanyaró 2015, Olosz [közéteszi] 2018).

A fenti rendszerezéssel kapcsolatban azonban ellenvélemény is megfogalmazódott. A Kanyaró-kötetet ismertető Küllös Imola szerint „nemcsak azért vitatható ez a 60 évvel ezelőtti [freiburgi] csoportosítás, mert számos műfaji/tipológiai átfedésre ad alkalmat [...], hanem mert nincs harmóniában sem az Ortutay-Kriza-féle balladaantológia történeti szempontjaival, sem Faragó József tematikus csoportosítású erdélyi balladapublikációival, sem pedig Vargyas európai kitekintésű balladamonográfiájának felosztásával. Félő, hogy az Olosz Katalin által a Kriza János Néprajzi Társaság megbízásából szerkesztés alatt álló nagy adatbázis az erdélyi balladatípusokról – épp a megnevezések és csoportosítások különbözősége miatt – tovább növeli majd a magyarországi és az erdélyi balladakutatás disszonanciáját, miközben minden folklórkutató tudja, hogy a magyar nyelvű ballada- és epikus énekanyag közös kulturális örökségünk” (Küllös 2017: 387–388).

Küllös Imola felvetéseire a következőket tudom válaszolni:

1. A magyar folklorisztikában honos háromféle rendszerezési elv és gyakorlat (Ortutay–Kriza 1968, Vargyas 1976, Faragó 1986, 1998) közül katalógusszerkesztésre legalkalmasabbnak nekem a tematikus szempontú csoportosítás tűnt és tűnik. Ebben a rendszerben látom továbbra is annak lehetőségét, hogy szemponttörés nélkül maradéktalanul helyet kaphat minden magyar népballada, függetlenül attól, hogy regionális katalógusban vagy összmagyar balladarendszerezésben gondolkozunk, és függetlenül attól, hogy régi vagy új stílusú balladáról van szó.

2. A műfaji/tematikai átfedések valóban gondot okozhatnak és okoznak, de elsősorban az antológiák szerkesztőinek. Márpedig a modellértéküként emlegetett rendszerezések átfogó balladaantológiák, illetve balladamonográfia megalkotása ürügyén születtek, vagyis nem kifejezetten katalógus szerkesztésére. Az utóbbiban – megítélésem szerint – kereszthivatkozásokkal megnyugtató módon megoldható az a probléma, hogy egy-egy balladatípus két vagy három tematikai csoportba is besorolható.
3. Úgy vélem, hogy ha az európai népballadák típuskatalógusának egységesítése céljából bő fél századdal ezelőtt közmegegyezéssel létrejött egy rendszerezési keret, minden későbben elkészített nemzeti vagy regionális balladakatalógusnak igazodnia kell ahhoz, vagyis annak tematikus rendszerezési ajánlását kell követnie. Különben is: mennyivel jobb, követésre érdemesebb Faragó József rendszerezési elgondolása, mint a freiburgi rendszer? Faragó is tíz-tizenegy tematikai csoportot különített el balladaantológiáiban,³⁰ melyek némelyike az összmagyar-, némelyike pedig regionális balladaanyag elrendezésére született. Egy kivételével (Faragó 1965) azonban Faragó József antológiái kizárólag csak a magyar népballadák régi rétegét ölelik fel, az új stílusú népballadákkal Faragó nem foglalkozott. Ebben a helyzetben két lehetőség közül választhattam: vagy követtem Faragó József csonkán maradt tematikus csoportosítási gyakorlatát és kiegészíttem – magam elgondolása szerint – az új balladák rendszerezésére alkalmas csoportokkal, vagy elfogadom a Freiburgban létrehozott rendszerezési keretet, és azon belül próbálom elhelyezni a romániai magyar balladaanyagot.
4. Ami Küllös Imolának abbéli aggodalmát illeti, hogy „az Olosz Katalin által a Kriza János Néprajzi Társaság megbízásából szerkesztés alatt álló nagy adatbázis [...] tovább növeli majd a magyarországi és az erdélyi balladakutatás disszonanciáját”, megnyugtathatom, hogy abban az adatbázisban tőlem semmiféle „disszonanciát növelő” szándék nem kap helyet azon egyszerű oknál fogva, hogy nem én csinálom, semmi közöm hozzá.

³⁰ A *Virágok vetélkedésében* például a következő csoportokat különíti el: Próbátételek, Szerelem, Tiltott szerelem, Az eladott leány, Asszonyi sors, Házaselet, Anya és gyermeke, Felismerés, Rabság, szabadság, Csodák (Faragó 1986).

5. Arra pedig, hogy rendszerezésem „nincs harmóniában sem az Ortutay-Kríza-féle balladaantológia történeti szempontjaival, sem Faragó József tematikus csoportosítású erdélyi balladapublikációival, sem pedig Vargyas európai kitekintésű balladamonográfiájának felosztásával”, válaszul álljon itt az az űrlapmodell, mely szerint a katalógusban a témacsoportokon és alcsoportokon belül az egyes balladatípusokat bemutatom:

TÍPUSSZÁM, TÍPUSCÍM

Történeti/stílustörténeti besorolás:

A típus korábbi megnevezései és történeti-tematikai-műfaji csoportba sorolásai:

SOLYMOSSY S. [1935]:

DÁNOS E. 1938:

CSANÁDI I.–VARGYAS L. 1954:

FARAGÓ J. 1965:

ORTUTAY Gy.–KRÍZA I. 1968:

FARAGÓ J. 1973:

VARGYAS L. 1976. II:

KRÍZA I. 1977–1982 (MNL I–V.)

FARAGÓ J. 1986:

FARAGÓ J. 1999:

FARAGÓ J. 2002:

FARAGÓ J.–OLOSZ K. 2006:

A balladahős neve/névváltozatai:

SZÜZSÉ

Tematikai és/vagy szövegösszefüggés más típusokkal:

Besorolhatóság más tematikai csoportba:

Jellegzetes formulái:

Altípusok:

VÁLTOZATOK

STATISZTIKAI ADATOK

I. A nyelvterület egészéről: (VARGYAS L. 1976 alapján)

Első feljegyzése/közlése:

Dallamának legkorábbi feljegyzése:

Elterjedés:

Idegen nyelvű párhuzamai:

*II. Erdélyi, partiumi és moldvai adatok:**Legkorábbi feljegyzése:**Dallamának legkorábbi feljegyzése:**Első közlése időszaki kiadványban:**Első közlése kötetben:**Elterjedés:**Az erdélyi, partiumi és moldvai változatok száma:***IRODALOM**

A katalógushoz csatlakozni fog a *Balladatár/Balladakataszter*, mely valamennyi típus valamennyi változatának tartalmazná a szövegét, esetenként szövegét és dallamát, valamint az összes összegyűjtött információt az adott szövegről. A balladákat és adataikat az alábbi űrlap szerint hoznám nyilvánosságra:

A változat azonosító kódja

*A gyűjtés ideje:**Gyűjtő:**A gyűjtés helye:**Közlő:**Adatközlő neve, életkora,**Forrás:**foglalkozása**A változat címe**A változat dallama**A változat szövege**(Lelőhely)**A gyűjtő/közlő megjegyzései a balladához:**Az adatközlő megjegyzése a balladához:**Kiegészítő dokumentáció:**Szövegkritikai jegyzet a változathoz:**Újraközlések, filológiai változatok:**A változatra vonatkozó irodalom:*

Meggyőződésem, hogy a fent vázolt balladarendszerezésnek munka közben mutatkoznak meg a hibái és hiányosságai, vagyis munka közben biztosan itt-ott változtatnom/javítanom kell az űrlapokon, de akár a balladacsoportosításokon is. És abban is biztos vagyok, hogy ahány olvasója lesz ennek az írásomnak, annyi észrevétel kapcsolódhat rendszerezési elgondolásomhoz. Örvidenek minden észrevételnek, minden javaslatnak, minden ellenetésnek!

Szakirodalom

Burlasová, Soňa

1998 *Katalog slovenských naratívnych piesní. Typenindex slowakischer Erzähllieder.* I–III. Veda Vydavateľstvo SAV, Bratislava.

Csanádi Imre – Vargyas Lajos

1954 *Röpülj páva röpülj. Magyar népballadák és balladás dalok.* A bevezető, a válogatás és a jegyzetek Csanádi Imre és Vargyas Lajos közös munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, h.n. [Budapest].

Dános Erzsébet

1938 *A magyar népballada.* (Néprajzi Füzetek, 7.) Hornyánszky Viktor, Budapest.

Endrődi Sándor (szerk.)

1906a *Magyar népdalok.* Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta Endrődi Sándor. (Magyar Remekírók – A magyar irodalom főművei, 54.) Franklin-Társulat magyar irod. intézet és könyvnyomda, Budapest.

1906b *Magyar népballadák.* Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta Endrődi Sándor. (Magyar Remekírók – A magyar irodalom főművei, 55.) Franklin-Társulat magyar irod. intézet és könyvnyomda, Budapest.

Faragó József

1965 *Jávorfá-muzsika. Népballadák.* Válogatta, szerkesztette és a bevezetőt írta Faragó József. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest.

1973 *Gyönyörű Bán Kata. Régi magyar népballadák.* Válogatta, szerkesztette, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Faragó József. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár.

1986 *Virágok vetélkedése. Régi magyar népballadák.* Faragó József gondozásában. A dallamokat válogatta és sajtó alá rendezte Almási István. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

1993 *A Magyar Népballadák Táráért. Ethnographia CIV.* (1) 157–166. – Ua. In: Faragó József 2005: *Ismét a balladák földjén. Válogatott tanulmányok, cikkek.* Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 40–52.

1998 *Ószékely népballadák.* Összesítő válogatás Faragó József gondozásában, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár.

- 1999 *Ószékely népballadák*. Összesítő válogatás Faragó József gondozásában, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel. Második, átnézett kiadás. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár.
- 2002 *Csángómagyar népballadák*. Összesítő válogatás Faragó József gondozásában, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár.
- Faragó József – Olosz Katalin
- 2006 *Régi erdélyi népballadák*. Összesítő válogatás Faragó József és Olosz Katalin gondozásában, bevezető tanulmánnyal, utószóval és jegyzetekkel. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár.
- Fazekas Zsuzsa (szerk.)
- 2004 *Varia Bibliographica. Kríza Ildikó köszöntése*. (EFI Communicationes, 12.) Európai Folklór Intézet, Budapest.
- Gragger Róbert
- 1927 *Magyar népballadák*. Bevezetéssel és jegyzetekkel kiadta Gragger Róbert†. A kiadást a szerző hagyatékából Gálos Rezső gondozta. (A Napkelet Könyvtára, 19.) Magyar Irodalmi Társaság, Budapest.
- Greguss Ágost
- 1865 *A balladáról*. Koszorúzott pályamű. Kiadta a Kisfaludy Társaság. Emich Gusztáv tulajdona, Pest.
- Gyulai Pál
- 1862 Két ó-székely ballada. *Szépirodalmi Figyelő* II. 2. félév (12) 177–179, (13) 193–197, (14) 209–211, (15) 225–227, (16) 241–245.
- Kanyaró Ferenc
- 2015 *Erdélyi népballadák és epikus énekek 1892–1905*. Kanyaró Ferenc szétszóródott hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közlésezi Olosz Katalin. Kritikai kiadás. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.
- Katona Imre
- 1967 Az európai népballadák típuskatalógusának kérdéseiről rendezett freiburgi értekezéslet. *Ethnographia* LXXVIII. (4) 613–616.
- 1998 Ballada. In: Voigt Vilmos (szerk.): *A magyar folklór*. (Osiris Tankönyvek) Osiris Kiadó, Budapest, 184–220.
- Kríza Ildikó
- 1971 Balladaklasszifikáció – ballada műfaj. (A magyar népballadák kiadásának néhány tanulságáról.) *Népi Kultúra – Népi Társadalom* V–VI. 183–197. – Ua. Ballada klasszifikáció – ballada műfaj. In:

Kríza Ildikó 1991: *A magyar népballada. Fejezetek a balladakutatásból.* (Folklór és Etnográfia, 56.) Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen, 44–60.

1975 A balladakutatók 7. találkozója Breukelen-ben (Hollandia). *Ethnographia* LXXXVI. (4) 635–636.

Kríza János

1863 *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény.* Szerkeszti Kríza János. Első kötet. Stein János, Kolozsvárt.

2013 *Vadrózsák. Erdélyi néphagyományok.* Második kötet. Kríza János és gyűjtői körének szétszórta hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Kríza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

Küllös Imola

2017 Kanyaró Ferenc, Erdélyi népballadák és epikus énekek. 1892–1905: Kritikai kiadás. Kanyaró Ferenc szétszóródott hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Kolozsvár, Kríza János Néprajzi Társaság, 2015. In: Csörsz Rumen István (szerk.): *Doromb. Közköltészeti tanulmányok.* 5. reciti, Budapest, 383–389. <http://reciti.hu/2017/4152>

MNGy XIV.

1924 *Nagyszalontai gyűjtés.* Gyűjtötte a Folklore Fellows Magyar Osztályának nagyszalontai gyűjtőszövetsége. Kodály Zoltán közreműködésével. Szerkesztette Szendrey Zsigmond. (*Magyar Népköltési Gyűjtemény XIV.*) Kiadja a Kisfaludy Társaság. Athenaeum, Budapest.

Olosz Katalin

2015 Két kor küszöbén. Egy folklórgyűjtő tanár a 19–20. század fordulóján. In: Kanyaró Ferenc: *Erdélyi népballadák és epikus énekek. 1892–1905.* Kritikai kiadás. Kanyaró Ferenc szétszóródott hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Kríza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 27–133.

Olosz Katalin (közléteszi)

2018 *Nagyszalontai népballadák és epikus énekek. 1912–1919.* A Folklore Fellows magyar osztálya nagyszalontai gyűjtőszövetségének hagyatékából összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Kríza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

Ortutay Gyula

1935 *Székely népballadák*. A balladákat összeválogatta és magyarázta Ortutay Gyula. Fametszetekkel díszítette Buday György. Budapest. [Második bővített kiadás Bp. 1940.; Harmadik, bővített kiadás Bp. 1948.; Negyedik, változatlan kiadás Bp. 1979.]

1955 *Magyar népköltészet*. II. *Népballadák*. (Magyar Klasszikusok) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

1985 *Magyar népköltészet. Népballadák. Népmesék*. A népballadák szövegét gondozta és jegyzeteit összeállította Kriza Ildikó, a népmesék szövegét gondozta és jegyzeteit összeállította Kovács Ágnes. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Ortutay Gyula – Kriza Ildikó

1968 *Magyar népballadák*. Szerkesztette és a bevezetőt írta Ortutay Gyula. Válogatta és jegyzetekkel ellátta Kriza Ildikó. Szépirodalmi Könyvkiadó, h.n. [Budapest].

1971 *A nagy hegyi tolvaj. Magyar népballadák*. Válogatta és a bevezetőt írta Ortutay Gyula. A jegyzeteket összeállította Kriza Ildikó. Magyar Helikon, h.n. [Budapest].

Sebestyén Gyula – Bán Aladár

1912 Tájékoztató a Folklore Fellows magyar osztályának országos gyűjtéséhez. *Ethnographia* XXIII. (4) 200–213. és kny.

Solymossy Sándor

[1935] Ballada. In: Czákó Elemér (szerk.): *A magyarság néprajza*. III. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 85–147.

Szakál Anna

2012 *„Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...” Levelek, dokumentumok Kriza János népköltészeti gyűjtőtevékenységének történetéhez*. A szét-szóródott kéziratot összegyűjtötte, sajtó alá rendezte, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közlése Szakál Anna. Kriza János Néprajzi Társaság–Magyar Unitárius Egyház, Kolozsvár.

[Vargha Gyula] (szerk.?)

é. n.^a [1924–1929 között]³¹ *Magyar népdalok*. Vargha Gyula bevezetésével. (Élő Könyvek – Magyar Klasszikusok, 39.) A Kisfaludy-Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat, Budapest.

³¹ A kötet megjelenésének hozzávetőleges datálására Vargha Gyula bevezetőjének és életrajzában egy-egy adata szolgált. Ha figyelembe vesszük egyrészt azt, hogy Vargha

é. n.^b [1924–1929 között] *Magyar népballadák és románcok*. Vargha Gyula bevezetésével. (Élő Könyvek – Magyar Klasszikusok, 40.) A Kisfaludy-Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat, Budapest.

Vargyas Lajos

1976 *A magyar népballada és Európa*. I–II. Zeneműkiadó, Budapest.

Vikár Béla (szerk.)

é. n. [1906]³² *A magyar népköltés remekei. I. Szerelmi dalok*. Szerkesztette s a bevezetést írta Vikár Béla. (Remekírók Képes Könyvtára, 43.) Lampel R., Budapest.

é. n. [1906 v. 1907] *A magyar népköltés remekei. II. Balladák, románcok és rokonművek, stb.* Szerkesztette Vikár Béla. (Remekírók Képes Könyvtára, 44.) Lampel R., Budapest.

Sistematizarea baladelor populare în folcloristica maghiară

În cadrul lucrărilor de pregătire a catalogului baladelor populare maghiare din România, autoarea a trecut în revistă acele încercări, care s-au orientat spre sistematizarea baladelor populare maghiare. Ea a constatat că diferitele sistematizări din secolul XX s-au născut conform a trei principii diferite: cel mai des ne întâlnim cu gruparea baladelor conform reperului istoric, însă regăsim și încercări de sistematizare pe baza unor specificități tematice sau de gen. Autoarea consideră că deși nici una dintre metodele anterioare nu oferă o catalogizare completă a baladelor populare maghiare, totuși sistematizarea tematică ar fi cea care poate conduce la un rezultat liniștitor.

Gyula a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* utolsó kötetének megjelenése (1924) után írta a népdalkötet bevezető tanulmányát, hiszen abban megjelentként emlegeti az *MNGy* XIV. kötetét (ld. a bevezető XVIII. lapját), másrészt azt a tényt, hogy Vargha Gyula 1929. május másodikán elhunyt, óhatatlanul arra a következtetésre jutunk, hogy a két népköltészeti kötet a húszas évek második felében jelenhetett meg.

³² A kötet bevezetését Vikár Béla 1906. március 15-ről keltezte. Feltehetően a kötet abban az évben meg is jelent. A második kötet megjelenésének évére semmi támpontot nem találtam, így csak az feltételezhető, hogy vagy egyszerre jelent meg az első kötet, vagy a következő évben jött ki a nyomdából. *A magyar népköltés remekeiről az Ethnographia* 1908-ban közölt rövid, szerző nélküli könyvismertetést. (Ld. *Ethnographia* XIX. 1908. (3) 169–170.

Classification of Folk Ballads in Hungarian Folkloristic Studies

During the preparatory works for the catalogue of Hungarian folk ballads from Romania, the author revised all those attempts that were oriented towards the classification of Hungarian folk ballads. She pointed out that the different classifications of the 20th century were made based on three different principles: most often folk ballads were classified according to a historical point of view, but there were classifying attempts based on thematic or genre specificities. The author considers that although none of the existing methods were able to offer a complete classification of the Hungarian folk ballads, the classification based on the thematic aspect could lead to a comforting result.

